

Nahle Seriyyesi ve Konu Bağlamındaki Ayet Üzerine Farklı Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Evaluation of Different Approaches to Nakhla Expedition and the Verse About the Expedition

Huzeyfe Alkan

Dr. Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

Dr. Research. Assistant, Dokuz Eylül University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, İzmir, Türkiye

huzeyfealkan@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-8278-937X>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.31591/istem.1374123

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliş Tarihi: 10.10.2023

Accepted / Kabul Tarihi: 30.12.2023

Published / Yayın Tarihi: 31.12.2023

Cite as / Atıf: Alkan, Huzeyfe. "Nahle Seriyyesi ve Konu Bağlamındaki Ayet Üzerine Farklı Yaklaşımların Değerlendirilmesi". *Istem* 42 (2023), 123-142. <https://doi.org/10.31591/istem.1374123>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) / Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari- 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Nahle Seriyyesi ve Konu Bağlamındaki Ayet Üzerine Farklı Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Öz

Çalışmanın konusu, Nahle seriyyesi ve konu ile ilgili Bakara suresinin 217. ayetine İslâm tarihçileri, müfessirler ve oryantalistlerin yaklaşımlarıdır. İslâm ilim geleneğinde başta tarihçi ve tefsirciler olmak üzere pek çok Müslüman âlim, Nahle seriyyesi ve ilgili ayete özel ilgi göstermişlerdir. İslâm hakkında araştırma yapan çok sayıdaki Batılı yazar ve oryantalist de mezkûr seriyye ve ayetin üzerinde durmuşlardır. Zira Nahle seriyyesi İslâm tarihinde ilklere sahne olmuştur. Çalışmanın problemi, İslâm âlimleri ile oryantalistlerin Nahle seriyyesine yaklaşımlarının sorgulanmasıdır. Çalışmanın önemi ise Nahle seriyyesi ve ilgili ayet örneğinde, üç farklı grubun, İslâm tarihçileri, müfessirler ve oryantalistlerin yaklaşımlarının mukayeseli olarak ortaya konulmasıdır. Makalede doküman inceleme tekniği kullanılmış olup önemli İslâm tarihçileri ile pek çok oryantalistin eserlerine müracaat edilmiştir. Nahle seriyyesinin daha önce pek çok akademik çalışmaya konu edildiği göz önüne alındığında, makalede seriyyeyi klasik kaynaklara göre ortaya koymanın da tekrardan öteye geçmeyeceği izahıta varestedir. Çalışmanın sonunda, İslâm âlimleri ve oryantalistlerin konuya dair farklı bakış açıları ve yorumlar geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bu ayrışmanın temelinde de İslâm ilim paradigması ile Batılı bilim paradigmaları arasındaki inanç, ontoloji, epistemoloji, metodoloji ve etik açıdan pek çok farkın yattığı değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Nahle seriyyesi, Bakara 217. ayet, Fitne, İslâm Tarihçisi, Oryantalist.

Evaluation of Different Approaches to Nakhla Expedition and the Verse About the Expedition e

Abstract

The subject of the present study is the approaches of Islamic historians, mufassirun and orientalis to the Nakhla expedition and the verse Baqarah 217. In the tradition of Islamic science, many Muslim scholars, especially historians and mufassirun, paid special attention to the expedition and the verse. Many Western writers and orientalis who conduct research on Islam have also focused on the aforementioned expedition and the verse because the expedition witnessed firsts in the history of Islam. The problem of the study is to question the approaches of Islamic scholars and orientalis to the expedition. The importance of the study is to present comparatively the approaches of three different groups, Islamic historians, mufassirun and orientalis, in the example of the Nakhla expedition and its verse. The literature review technique was used in the article and the works of prominent Islamic historians and many orientalis were applied. Considering that the Nakhla expedition has been the subject of many academic studies before, it is clear in the present study that revealing the expedition according to classical sources will not go beyond repetition. At the end of the study, it was found that Islamic scholars and orientalis have developed different perspectives and interpretations on the subject. The reason for the differences is the differences between the Islamic scientific paradigm and the Western scientific paradigm in terms of belief, ontology, epistemology, methodology and ethics.

Keywords: Islamic history, Nakhla expedition, Baqarah 217, Fitnah, Islamic historian, Orientalist.

Giriş

Nahle seriyyesi, İslâm tarihinde ilkleri bünyesinde barındırması bakımından dikkat çekici bir askerî gelişmedir. Konuyla ilgili klasik İslâm alimlerinin telif eserlerinden sonra gerek Müslüman araştırmacılar gerekse Batılı yazarlar ve oryantalistlerin çalışmalarıyla bir müktesebat ortaya çıkmıştır. Nitekim bizim bu çalışmamızın konusu da Nahle seriyyesi ve seriyyeden sonra nazil olan Bakara suresinin 217. ayetine İslâm tarihçileri, müfessirler ve oryantalistlerin yaklaşımlarıdır. Amaç

ise, bu üç farklı grubun, konuya dair algı, yaklaşım ve değerlendirmelerinin karşılaştırmalı olarak ele alınması, benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasıdır. Nahle seriyyesi ve Bakara 217. ayet ile ilgili kaynak ve ilk açıklamalar İslâm âlimlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla meselenin temel kaynakları İslâm'a aittir. Acaba Batılı yazarlar ve oryantalistler, konu hakkındaki ayet ve rivayetlerin maksadına bağlı mı kalacaklar yoksa meseleye kendi dünyalarından mı yaklaşacaklardır? Farklı paradigmalarda İslâm'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e yaklaşım gösteren İslâm alimleri ile Batılı yazar ve oryantalistler arasında konu özelinde de görüş farklılıklarının kendini göstermesi beklediğimiz sonuçlardandır.

Nahle seriyyesi, ülkemizde yapılan çalışmalara da konu edilmiştir. Nahle seriyyesinin komutanı Abdullah b. Cahş üzerinden Fahrettin Haliloğlu ve Muhammed İhsan Hacıismailoğlu'nun ortak makalesi "Abdullah b. Cahş"¹ ve Mustafa Havyar tarafından kaleme alınan "Abdullah b. Cahş'ın Hayatı ve İslâm'a Hizmetleri"² başlıklı makale, komutan Abdullah b. Cahş'ın biyografisini ve İslâm'a hizmetlerini klasik İslam kaynaklarından hareketle deskriptif bir yöntemle ortaya koymaktadır. Bizim bu çalışmamızın farkı ise Nahle seriyyesini klasik kaynaklara göre seriyyeyi yeniden kaleme almaktan ziyade, Nahle seriyyesi ve seriyye ile ilgili Bakara suresinin 217. ayeti örneğinden hareketle oryantalistlerin görüşlerine de yer vermesi ve klasik İslâm alimleri ile onların arasında mukayeseli bir yöntem uygulayarak benzerlik ve farklılıkları tespit etmesi ve farklılıkların sebepleri üzerine değerlendirmede bulunmasıdır. Nahle seriyyesini konu edinen bir diğer çalışma Ahmet Yılmaz'a aittir. Müellifin "Müsteşrik Edward Sell'in Hz. Muhammed'in Askerî Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği"³ makalesinin bizim çalışmamızla ortak yönü, oryantalistlerin görüşlerine de yer vermesidir. Biz ise çalışmamızda farklı olarak Sell ile birlikte hem yaklaşık otuz oryantalistin görüşlerine hem de seriyye özelinde nazil olan ayetle ilgili müfessirlerin yorumlarına yer ayırdık.

1. Nahle Seriyyesi

Nahle, Mekke-Taif yolu üzerinde, tarih boyunca Mekke'nin sebze ve meyve ihtiyacını karşılayan önemli bir vadidir. Bölge, İslâm tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim cinlerden bir taife, Hz. Peygamber, Kur'an ve İslâm'la bu vadede tanışmıştır. Hz. Peygamber'in, Taif dönüşü bu vadede konaklayıp yatsı namazını kıldığı sırada okunan Kur'an'dan etkilenen cinlerden bir grup, yaşadıkları bu olayı gidip kavimlerine haber vermişlerdir.⁴ Hicretten on yedi ay sonra bölgede

¹ Fahrettin Haliloğlu - Muhammed İhsan Hacıismailoğlu, "Abdullah B. Cahş", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (Ocak 2022), 133-152.

² Mustafa Havyar, "Abdullah b. Cahş'ın Hayatı ve İslam'a Hizmetleri", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (Ocak 2022), 79-98.

³ Ahmet Yılmaz, "Müsteşrik Edward Sell'in Hz. Muhammed'in Askerî Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği", *Toplum Bilimleri Dergisi* XI/22 (2017), 163-176.

⁴ el-Ahkâf 46/29.

gerçekleşen seriyye ise dört açıdan önemlidir. İlk olarak, Müslümanlar, Medine'ye hicretten sonra askerî anlamda varlıklarını ve güçlerini Kureyş müşriklerine ilk kez burada yapılan seriyye ile hissettirmişlerdir. İkinci olarak, sonuçları itibarıyla söz konusu Nahle seriyyesi İslâm tarihinde ilkleri bünyesinde barındırmaktadır ki, müşrikler kervan ticaret yollarının Müslümanların kontrolüne geçtiğini bu seriyye ile anlamışlardır. Güneyden bir saldırı ve tehdit beklemeyen müşrikler, bu olay karşısında siyasî, askerî ve psikolojik darboğaza düşmüşler, ilk defa Müslümanların kendilerinden adam öldürdüklerine, esir aldıklarına ve mallarını ele geçirdiklerine şahit olmuşlardır. Üçüncü olarak, eğer bu olay haram aylarda gerçekleşmişse İslâm'da mezkûr aylarda savaşmanın hükmünün tespiti. Dördüncü olarak, bu seriyye iki taraf arasındaki gerginliği daha da artırmış ve iki ay sonra meydana gelecek Bedir savaşının en önemli sebebinin teşkil etmiştir.

Medine'ye hicretten sonra varlığını ve gücünü Kureyş'e hissettirmek isteyen Hz. Peygamber, savaşa verilen izinle Kureyş kervanlarına baskınlar düzenleme stratejisini devreye soktu. Nahle seriyyesi de bu doğrultuda Müslümanlarca Receb ayının son günü, Amr b. Hadramî yönetiminde Taif'ten gelen müşriklerin ticaret kervanına karşı yapılmıştır. Abdullah b. Cahş komutasındaki Müslüman birlik, haram ayların son gününde olmalarından dolayı düşmana saldırma konusunda tereddüt gösterse de ertesi gün kervanın Mekke haremine gireceğini ve ellerinden kaçırabileceklerini düşünerek saldırmaya karar vermiştir. Saldırı neticesinde Müslümanlar, kervan reisi Amr b. Hadramî'yi öldürüp Osman b. Abdullah b. Muğire ile Hakem b. Keysân'ı esir almışlar, Nevfel b. Abdullah'ı ise ellerinden kaçırmışlardır. Kervanın tamamına el koyan Nahle birliği, ganimet taksimini bildiren ayet⁵ nâzil olmadan önce kervanı İslâm'a muvafık bir şekilde bölüşmüşlerdir. Abdullah b. Cahş ganimetin beşte birini Hz. Peygamber'e ayırmış, geri kalanı ise seriyyeye katılanlara taksim etmiştir.⁶

Nahle birliği, Medine'ye döndüğünde Hz. Peygamber, haram bir ayda böyle bir olayın gerçekleşmesinden dolayı çok üzölmüş ve derin bir sessizliğe bürünmüştür. İki esiri alkoymuş ancak kendi payına düşen ganimete hiç dokunmamıştır. Olayın haram ayı içerisinde gerçekleşmesinden dolayı seriyyeye katılan sahâbîler, başta Hz. Peygamber olmak üzere pek çok Müslümanın kendilerini ayıplamalarına çok üzölmüşlerdir. Bu olaydan kısa bir süre sonra ise haram aylarda savaşmanın büyük günah; ancak Allah'a şirk koşmanın, insanları Mescid-i Haram'dan men etmenin ve halkı oradan çıkarmanın çok daha büyük günah olduğunu, hele fitne çıkarmanın ise insan öldürmekten daha kötü bir iş olduğunu bildiren ayet nâzil ol-

⁵ el-Enfâl 8/41.

⁶ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Omer b. Vâkîd el-Eslemî, *el-Meğâzî*, nşr. Marsden Jones (Beyrût: Dâru'l-Alemî, 1409/1989), 1/14-15; Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm el-Himyeri, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafâ es-Sakkâ v.dğr. (Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955), 1/603; Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *eş-Tabakât*, nşr. 'Alî Muhammed 'Omer (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1421/2001), 2/9.

muştur.⁷ Böylece seriyyeye katılanlar rahat bir nefes almış ve ilâhî bir lütufla bağışlanmışlardır.

1.1. Nahle Seriyesinden Sonra Nâzil Olan Ayet: Bakara 217

Bakara suresinin 217. ayeti, Nahle vadisine yapılan bir seriyye sırasında Vâkıd b. Abdullah'ın, Kureyş kervan lideri Amr b. Hadramî'yi öldürmesi, Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarının esirleri ve kervanı Hz. Peygamber'e getirmesi neticesinde nazil olmuştur. Haram aylardan Receb'in son günü gerçekleşen bu olay üzerine Hz. Peygamber ve Müslümanlar, seriyye mensuplarını kınadılar.⁸ Nahle ashabının üzüntüden artık cezalandırılmayı beklediği bir esnada Bakara suresinin 217. ayeti nazil olmuştur:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ
وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُعَايِنُوكُمْ حَتَّى
يُرَدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتِطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahdır. Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de öldürmekten daha büyük günahdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşsınlar. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennem dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdır.”

Bu ayette pek çok hüküm yer alsada ayetin anlaşılmasında anahtar kelimenin fitne olduğu göze çarpmaktadır. Bu yüzden müfessir, İslâm tarihçileri ve oryantalistlerin özellikle bu kelime üzerine odaklandıkları görülmektedir. Bu nedenle Nahle seriyyesi hakkında İslâm tarihçileri ile oryantalistlerin görüşlerine değinmeden önce fitne kelimesinin dil ve tefsir boyutuna değinmek isabetli olacaktır.

1.2. Fitne

Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresinin 217. ayetinde fitne kelimesi şu şekilde geçmektedir: وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ / “Fitne savaşmaktan daha büyük günahdır.” Öncesiyle bağlantılı olarak fitne kelimesi; “Allah'ın yolundan menetmek ve O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahdır” anlamlarının hepsine şamildir.

Sözlüklerde fitne, “altın ve gümüş gibi değerli madenlerin damıtılması ile elmas, mercan ve inci gibi değerli mücevherlerin işlenmesi” anlamına gelmektedir.⁹ Buradan kinaye, önemli bir olay ve hadisenin, insanların karakter ve kimliğini

⁷ el-Bakara 2/217-218.

⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, I/16; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I/603-604.

⁹ Mecdüddîn Fîrûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987), 1575.

ortaya çıkarması anlamında imtihan olmak gibi fitne denilmiştir. Nasıl damıtma işlemiyle altın gibi madenler, toprak, taş ve çamur gibi istenmeyen maddelerden ayrılıyorsa aynı şekilde bazı önemli hadiselerle de güzel insanlar, müşrik, münafık ve kafir gibi kötü kimselerden ayrılmaktadır.¹⁰ Râgıb el-İsfahânî fitneyi, azgınlık, sapıklık, azap, fikir karışıklığı, fikir ayrılığı, bir şeye tutkunluk, günah, küfür, rüsvaylık, delilik, mihnet, göz alıcı güzellik, mal ve evlat olarak açıklamaktadır.¹¹

Tefsirlere bakıldığında müfessirlerin tamamının ayette geçen fitne kelimesini, şirk ya da ona yakın anlamda açıkladığı görülmektedir. Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), fitneyi sadece şirk olarak,¹² Ferrâ (ö. 207/822), şirk,¹³ Taberî (ö. 310/923), fitneyi önce haram aylarda savaşmak, küfürle hak yolu engellemek, insanları Mescid-i Haram'dan çıkarmak, halkı Mekke'den sürgün etmek gibi pek çok sebeple açıkladıktan sonra özel olarak ise, Müslümanları İslâm'dan engellemek ve imandan sonra küfre döndürmeye çalışmak olarak tefsir etmektedir. Bu nedenle fitne, Allah katında savaşmaktan ve katlden daha büyük bir günahdır.¹⁴ Mâtürîdî (ö. 333/944), fitne kelimesine açık olarak girmese de genel olarak en büyük fitnenin küfür olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144), fitneyi şirk ve Müslümanları Mekke'den çıkarmak olarak açıklamıştır.¹⁶ Fitneyi, İbn Kesîr (ö. 774/1373), Müslümanları İslâm'dan engellemek, imandan sonra küfre döndürmeye çalışmak;¹⁷ Neseî (ö. 537/1142), şirk ve Mekke'den çıkarmak;¹⁸ Begavî (ö. 516/1122), şirk;¹⁹ Kurtubî (ö. 671/1273), İslâm'dan sonra tekrar küfre döndürmek anlamına geldiğini ifade etmektedir.²⁰ Ebussuud (ö. 982/1574), insanları Mekke'den çıkarmak, şirk ve halkı İslâm'dan engellemek;²¹ Âlûsî (ö. 1270/1854), Müslümanları dinden engellemek ve tekrar küfre girmeleri için işkence yapmak;²² Şevkânî (ö. 1250/1834), şirk;²³ Elmalılı (ö. 1878-1942) ise halkı şirke döndürmek, insanları Mekke'den çıkarmak, inkâr, insanların Müslüman olmalarını engellemek ve dinsizlikle insanları belaya sokmak olarak açıklamaktadır. Zira şirk, küfür ve dinden döndürmek, Amr b. Hadramî'nin ölümünden daha büyük bir günahdır ifade-

¹⁰ Firûzabâdî, *el-Kâmûşu'l-muḥîṭ*, 1575.

¹¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredâ fî garîbî'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-ma'rife, ts.), 371, 372.

¹² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrût: Dâru lḥyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 2002), 1/186.

¹³ Ferrâ, *Meâni'l-Kurân* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısıriyye, 1980), 1/140.

¹⁴ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Câmiü'l-beyân* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1/3161.

¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli'sünne* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2004), 1/60.

¹⁶ Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Muhammed, *el-Keşşâf* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 1/256.

¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 1993), 1/241.

¹⁸ Neseî, Abdullah, *Tefsîru'n-Neseî* (Dimaşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2011), 1/180.

¹⁹ Begavî, Ebû Muhammed, *Meâlimü't-tenzil*, thk. Abdürezzak el-Mehdî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2002), 1/174.

²⁰ Kurtubî, Ebû Abdullah, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 3/32.

²¹ Ebussuud Efendi, *İrşâdü akli's-selîm* (Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.), 1/254.

²² Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* ((Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1997), 2/164.

²³ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrût: Âlemü'l-kütüb, 2002), 1/52.

lerini kullanmaktadır.²⁴

Müfessirlerin açıklamalarına bakılırsa fitne kelimesinin tek başına şirk anlamına daha yakın; siyak ve sibak ilişkisi içerisinde ise insanları, Allah'ın yolundan menetmek, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan (insanları) engellemek ve halkını oradan çıkarıp sürmek anlamlarına geldiği görülmektedir. Zira ayetin devamında da "güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşır- lar" ibaresi geçmektedir. Fitne, ayetin siyak ve sibakına göre insanları, Allah'ın yolundan menetmek, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'dan (insanları) engellemek ve halkını oradan çıkarıp sürmek anlamlarına gelse de bunların tek ve yegâne sebebinin şirk ve hastalığı olmasından dolayı kelimeyi kısaca şirk olarak açıklamak da mümkündür. Bu sebeple bazı müfessirler fitneyi, siyak ve sibaka göre geniş bir şekilde açıklasalar da pek çoğu sadece şirk demekle yetinmiştir.

Bakara suresinin 217. ayeti, sadece müfessirler tarafından tefsir edilmeyip tarihî bir olaya tanıklık etmesinden dolayı İslâm tarihçileri tarafından da tefsir edilmiş ve yorumlanmıştır. Özellikle de ayette geçen fitne kelimesine tarihçiler bir hayli ilgi göstermişlerdir. Genelde İslâm özelde de Hz. Peygamber hakkında çalışmalarını yürüten pek çok oryantalist de Nahle seriyyesi ve ilgili ayet üzerinde durmuşlardır. Dolayısıyla bu kısımda İslâm tarihçileri ile oryantalistlerin fitne kelimesini nasıl açıkladıklarına yer verilmiştir.

1.2.1. İslâm Tarihçilerine Göre Fitne

Vâkidî (ö. 207/823), ayetteki fitneyi, Kureys'in İsâf ve Nâile putları olarak açıklamıştır.²⁵ İbn Hişâm (ö. 218/833), fitneyi, Müslümanların haram ayda savaşması ve adam öldürmesinden daha büyük bir günah;²⁶ Belâzürî (ö. 279/892-93), müşriklerin Müslümanları dinden döndürmesi;²⁷ Taberî (ö. 310/923), tefsirinde olduğu gibi *Tarih*'inde de şirk;²⁸ İbn Hibbân (ö. 354/965) dinden döndürmek;²⁹ Beyhâkî (ö. 458/1066), İslâm dininden çıkarmak için baskı;³⁰ İbn Abdilberr (ö. 463/1071), toplumda fitne tohumunu ateşlemek;³¹ Süheylî (ö. 581/1185), İslâm'dan döndürüp şirke zorlamak olarak açıklamış;³² Halebî (ö. 1044/1635) ise,

²⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Kitapevi, ts.), 2/759.

²⁵ Vâkidî, *el-Meğâzî*, 1/18.

²⁶ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 1/604.

²⁷ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 1/372.

²⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmilî et-Taberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk, ve Sîlatu Târîh et-Taberî* (Beyrût: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 2/415.

²⁹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *es-Siretu'n-Nebeviyye ve Âhâbâru'l-Hulefâ*, nşr. 'Azîz Bey v.dğr. (Beyrût: el-Kutubu's-Şekâfiyye, 1417/1996), 1/156.

³⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. 'Alî Husrevcirdî el-Beyhaqî, *Delâ'ilu'n-Nubuvve*, nşr. 'Abdu'lmu'î Kal'acî (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988), 3/17.

³¹ Ebû 'Omer Yûsuf b. 'Abdullâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Meğâzî ve's-Sîyer*, nşr. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif), 102.

³² Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahman b. 'Abdullâh b. Ahmed es-Süheylî, *er-Ravd'ul-Unf fî Şerhi's-Sireti'n-Nebeviyye*, nşr. 'Umar 'Abdusselâm es-Selâmî (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâşî'l-'Arabî, 1421/2000),

Müslüman olanlara işkencenin daha büyük günah olduğu anlamını vermiştir.³³ İbn Kayyim (ö. 751/1350), fitneyi, şirk, küfür, imtihan ve dinden dönmek gibi sözlük anlamlarına yakın ve daha geniş açıklamaktadır.³⁴ İbn Kesîr'in de benzer şekilde, *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinde fitneyi, şirk, küfür ve dinden döndürmek olarak açıkladığı görülmektedir.³⁵

Netice olarak, İslâm tarihçileri ve müfessirlerin fitne kelimesini ortak bir dil-le şirk anlamı özelinde değerlendirdikleri ve ayeti bu çerçevede tefsir ettikleri göze çarpmaktadır. Bu hususu İbn Kayyim el-Cevziyye de selef âlimlerinin ekserisinin ayetteki fitneyi şirk manasında açıkladıklarını³⁶ kaydederek ulaştığımız sonucu teyit etmektedir.

1.2.2. Oryantalistlere Göre Fitne

Muir, fitne kelimesini, idolatry/putperestlik;³⁷ Gilman, tempting/ akıl çelme, doğru yoldan saptırma;³⁸ Koelle, tempting to apostasy/dinini değiştirmeye çalışma³⁹ şeklinde yorumlamıştır. Johnstone ise, “Hz. Muhammed, kutsala yapılan bu saygısızlığı biraz tereddüt ettikten sonra gelen ayetle onayladı. Hz. Muhammed'i sürgüne göndermek, haram ayı ihlal etmekten daha kötüdür” diyerek ayet numarası vermeden Bakara 217-218 ayetlerinden bahsetmiştir.⁴⁰

Margoliouth, “korkak Müslümanlara cesaret, vahiyle aşılanmıştır. Haram ayda savaşmak kötüdür ancak insanları Mekke'den sürmek daha kötüdür” diyerek dipnot vermeden Bakara 217'nci ayetini açıklamaktadır.⁴¹ John Medows Rodwell'in Kur'an mealini kullanan Sell, söz konusu ayette “kebir” kelimesine ‘kötü’ anlamını vermektedir. Aynı zamanda Sell, otorite kabul ettiği Beydâvî'nin kelimeye ‘büyük günah’ anlamını verdiğini söylemektedir. Beydâvî'nin, ayetle ilgili ayrıca “Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. (Tevbe, 5)” şeklinde nazil olan kılıç ayeti tarafından nesh olduğunu söyleyenlerin çoğunlukta olduğunu söylediğini

→

5/56-57.

³³ Ebû'l-Ferec 'Alî b. İbrâhîm b. Aḥmed Nûreddîn b. Burhâneddîn el-Ḥalebî, *İnsânu'l-'Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427H.), 3/220.

³⁴ Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye, *Zâdu'l-Me'âd fî Hedyi Ḥayri'l-'İbâd* (Beyrût: Muessese-tu'r-Risâle, 1415/ 1994), 3/151-152.

³⁵ Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Kesîr ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. 'Abdullâh b. 'Abdi'l-Muḥsin et-Turkî, (Dâru Hicr, 1418/1997), 5/39.

³⁶ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, 3/151.

³⁷ Sir William Muir, *The Life of Mahomet: With Introductory Chapters On the Original Sources for the Biography of Mahomet, and on the Pre-Islamite History of Arabia* (London: Smith, Elder and Co., 1861), 3/73-74.

³⁸ Arthur Gilman, *The Story of the Saracens from the Earliest Times to the Fall of Bagdad* (New York: G.P. Putnam's, London: T. Fisher Unwin, 1894), 147.

³⁹ Sigismund Wilhelm Koelle, *Mohammed and Mohammedanism: Critically Considered* (London: Rivingtons, 1889), 144.

⁴⁰ P. De Lacy Henry Johnstone, *Muhammad and His Power* (Edinburgh: T. & T. Clark, 1901), 91.

⁴¹ David Samuel Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam* (New York and London: G. P. Putnam's Sons, The Knickerbocker Press, 1905), 246.

ifade etmektedir.⁴²

İslâm üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkan Watt ise, fitne kelimesini persecution/zulüm;⁴³ Payne, idolatry/putperestlik olarak açıklamaktadır. Ayrıca ayeti şu şekilde tercüme etmektedir ki kanaatimizce oryantalistler içinde en güzel ve eksiksiz olanlardandır ancak ayetle ilgili yorumları tefsir ve İslâm geleneğine ters-tir: “Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşma-ya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bü-tün yapıp ettikleri dünyada da ahirette de boşunadır. Onlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.”⁴⁴

Peters, fitne kelimesini, tumult and oppression/çatışma ve zulüm;⁴⁵ Armst-rong, persecution/zulüm;⁴⁶ Spencer, persecution/zulüm;⁴⁷ Warner, ido-latry/putperestlik olarak çevirmiştir. Warner, genel olarak ayeti, “güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar sizinle savaşır. İçinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, dünyada ve âhirette onların amelleri boşa gider. Onlar ce-henneme mahkûmdur ve orada devamlı kalacaklardır” şeklinde açıklamaktadır.⁴⁸ Warner’ın bu açıklamaları tarafımızdan eksiksiz ve güzel çevirilerden biri olarak görülmektedir.

Gabriel, fitne için seduction/yoldan çıkarma ve schism/hizipleşme kavram-larını tercih etmiştir. O, İbn İshak’tan yaptığı alıntı ile ayeti “fitne adam öldürmek-ten daha büyük günahdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durma-dan sizinle savaşır” olarak açıklamaktadır.⁴⁹ Rodgers, İbn Kesîr’in *Tefsîru'l-Kur’ani’l-azîm* adlı tefsirine dayanarak fitne kelimesini persecution/zulüm olarak nitelendirmektedir.⁵⁰ Cole’un ise fitne kelimesini coercion of conscience/dinde zorlama olarak çevirdiği görülmektedir.⁵¹

Batılı yazarların ve oryantalistlerin fitne kelimesine büyük ölçüde putpe-restlik ve zulüm anlamını verdiklerini özetle söylemek mümkündür. Diğer yandan

⁴² Edward Sell, *Ghazwas and Sariyas* (London, Madras and Colombo: The Christian Literature Society for India, S. P. C. K. Press, 1911), 11.

⁴³ W. Montgomery Watt, *Muhammad at Medina* (Oxford: Clarendon Press, 1956), 8-9.

⁴⁴ Robert Payne, *The Holy Sword: The Story of Islam from Muhammad to the Present* (New York: Harper & Brothers Publishers, 1959), 33-34.

⁴⁵ Francis E. Peters, *Muhammad and the Origins of Islam* (Albany: State University of New York Press, 1994), 213.

⁴⁶ Karen Armstrong, *Muhammad: A Biography of the Prophet* (London: Phoenix Press, 2001), 171.

⁴⁷ Robert Spencer, *The Truth About Muhammad: Founder of the World's Most Intolerant Religion* (Washington, DC: Regnery Publishing, 2006), 99.

⁴⁸ Bill Warner, *Mohammed and the Unbelievers: The Sira, a Political Biography* (CSPI Publishing, 2006), 59.

⁴⁹ Richard A. Gabriel, *Muhammad: Islam's First Great General* (Norman: University of Oklahoma Press, 2007), 83.

⁵⁰ Russ Rodgers, *The Generalship of Muhammad: Battles and Campaigns of the Prophet of Allah* (Gainesville: University Press of Florida, 2012), 85-86.

⁵¹ Juan Cole, *Muhammad: Prophet of Peace Amid the Clash of Empires* (New York: Nation Books, 2018), 120-121.

konuya İslâm âlimlerinden farklı yaklaştıkları ve üzerinde durduğumuz kelimeye polytheism/şirk manası vermedikleri dikkat çekmektedir. Fitne hakkında İslâm tarihçileri, müfessirler ve oryantalistlerin açıklamalarından sonra şimdi de her iki farklı paradigmaya sahip bilim insanlarının Nahle seriyyesine yaklaşımlarına geçmek faydalı olacaktır.

2. İslâm Tarihçileri ile Oryantalistlerin Nahle Seriyyesi ve Ayete Yaklaşımları

Batılı bilim insanları ile oryantalistlerin Nahle seriyyesine fazla önem atfettikleri görülmektedir. Bunun muhtemel sebebi de seriyyede ilk defa kan dökülerek haram ayların ihlal edilmesidir. Konuyu daha çok sonuçları itibariyle ele almayı tercih eden oryantalistler, seriyye üzerinden gerek İslâm'ı ve Müslümanları gerekse Hz. Peygamber'i kan ve şiddet yanlısı bir tablonun içinde oturtmaya çalışmaktadırlar. Diğer yandan Nahle seriyyesi, Hz. Ömer'in Müslüman olması kadar mühim bir hadisedir. Zira bu olay neticesinde müşrikler, Müslümanların, karşılarına askerî bir güç olarak çıktıklarına şahit olmuşlardır.

2.1. İslâm Tarihçileri

İlk dönem İslâm tarihçileri ve siyercilerinin Bakara 217. ayet üzerinden Nahle seriyyesine ilgi gösterdikleri görülmektedir. Vâkıdî'ye göre, Allah, Nahle seriyyesi neticesinde nazil olan ayetle, haram aylar uygulamasının devam ettiğine işaret etmiştir. Ancak Yüce Allah'ın yolundan alıkoymanın, O'nu inkâr etmenin, Müslümanların hicret etmesine engel olmanın, Mescid-i Haram'dan onları uzaklaştırmamanın; bu günahların haram aylarda savaşmaktan daha büyük günah olduğunu açıklamıştır. Zira Yüce Allah, Bakara 191. ayette de benzer ifadeler kullanmıştır.⁵²

İbn Hişâm'ın açıklamasına göre ise müşriklerin müminleri Allah yolundan alıkoyması, Mescid-i Haram'ın asıl sâkinleri oldukları halde oradan uzaklaştırması ve dinlerinden döndürmeye çalışması haram ayda savaşmaktan ve adam öldürmekten daha büyük bir meseledir. Fitnenin kaynağı ve sebebi Kureyş'in bu ısrarcı tavrı ve tövbe edip pişman olmamasıdır.⁵³

Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*'ta haram aylarda müşriklerin Müslümanlara karşı yürüttükleri fitnenin öldürmekten daha şiddetli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴ Taberî'ye göre bu ayetle Müslümanlar, töhmetten, Hz. Peygamber ise büyük sıkıntıdan kurtarılmıştır. Bu ayet inince Hz. Peygamber daha önce kendisine ganimet olarak getirilen almadığı malları teslim almıştır.⁵⁵ Aynı zamanda bu ayet, Müslümanların değil asıl Mekkeli müşriklerin ayıplanması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁶ İbn Hibbân ayete, fitne çıkarmanın öldürmekten daha büyük günah olduğu anlamını

⁵² Vâkıdî, *el-Meğâzi*, 1/18.

⁵³ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 1/604.

⁵⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/372.

⁵⁵ Taberî, *et-Târîh*, 2/413.

⁵⁶ Taberî, *et-Târîh*, 2/414.

verdikten sonra Hz. Peygamber'in kendi payına düşen ganimeti aldığını, esirlerden Hakem b. Keysân'ın Müslüman olup Medine'de kaldığını, daha sonra Bi'rîma'üne hadisesinde şehit edildiğini ifade etmektedir.⁵⁷

Beyhâkî'ye göre Yüce Allah ayette haram ayda savaşmanın ve adam öldürmenin haram olduğunu kabul etmektedir. Diğer yandan müşriklerin Allah yolundan alıkoyması, Allah'ı inkâr etmesi, müminlerin Mescid-i Haram'a girişlerini engellemesi ve İslâm dininden dönmeleri için Müslümanlara baskı yapmasının Amr b. Hadramî'nin öldürülmesinden daha büyük bir şey olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸

İbn Abdilberr, Hz. Peygamber'in hoşlanmadığı gibi Kur'an'ın da haram ayda adam öldürmeyi onaylamadığını ancak asıl fitnenin bu değil de şirk olduğunu ve müşriklerin Müslümanlara imanlarından dolayı yaptıkları şeyler olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Süheylî, asıl fitnenin müşriklerin yaptıkları olduğuna işaret etmektedir.⁶⁰

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd* adlı eserinde konuya çok geniş yer ayırmaktadır. Ona göre, ayette Allah, her ne kadar Müslümanların haram ayı ihlal etmesini suç saysa da müşriklerin Müslümanları dinlerinden döndürmek için işlediklerinin çok daha ağır suçlar olduğunu ilan etmektedir. Buna rağmen ayet, Müslümanların haram ayda kan dökmelerini aklamamakta, bu ihlali, müşriklerin suç ve günahlarıyla karşılaştırarak adaletle hükmederek asıl cezayı ve ayıplamayı müşriklerin hak ettiklerini ifade etmektedir.⁶¹

İbn Kesîr de *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserinde, ilgili ayetle haram ayların ihlali ve kan dökmenin günah sayıldığını ancak küfür, Allah yolundan alıkoymanın, inananları dininden döndürmeye çalışmanın ve onları sakinleri ve sahipleri olduğu topraklardan sürmenin çok daha büyük günah olduğunun vurgulandığını ifade etmektedir.⁶²

2.2. Oryantalistler

Irving, Nahle seriyyesinin, sıradan bir gelişme gibi görülmesine itiraz ederek, İslâm'ın bir kılıç dinine evrildiğini gösteren pratik bir eylem olduğunu savunmaktadır. Bakara suresinin 217. ayetinin Müslümanları ve Hz. Muhammed'i rahatlattığını ifade etmekle birlikte onların haram ayda işledikleri suçu örtmeye yetmediğini ileri sürmektedir.⁶³ Muir, seriyyede Müslümanların kutsalı çiğneyerek kan döktüklerini iddia ederken,⁶⁴ ayetin İslâm'ın yayılması için haram aylarda yapılan düşmanlıkların putperestlikten ve İslâm'a karşı çıkmaktan daha az günah olduğu-

⁵⁷ İbn Hibbân, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, 1/156.

⁵⁸ Beyhâkî, *Delâ'ilü'n-Nubuvve*, 3/17.

⁵⁹ İbn Abdilberr, *ed-Dürer*, 102.

⁶⁰ Süheylî, *er-Ravd'ul-Unf*, 5/56.

⁶¹ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, 3/151-153.

⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5/39.

⁶³ Washington Irving, *The Life of Mahomet* (London and New York: Everyman's Library, 1911), 106.

⁶⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, 3/77.

nu bildirdiğini ifade etmektedir.⁶⁵ Irving'le benzer düşünen Weil'e göre ise daha Medine'ye hicret etmeden hak ve hakikatten sapan Hz. Muhammed'in Nahle'de döktüğü kanı, söz konusu ayetin temizlemesi mümkün değildir. Dahası ilgili ayetler kâfirlere karşı savaşın her zaman meşru olduğunu haber vermektedir. Zira kâfirler çok sayıdaki günahlarına bir yenisini daha eklemişler ve Peygamber'i yurdundan kovmuşlardır.⁶⁶ Bakara 217-218 ayetlerinde kâfirlere karşı her zaman savaşmanın meşru olduğuna dair bir bilgi yer almaması, Weil'in ayetten keyfi ve önyargılı bir anlam çıkardığı sonucuna bizleri ulaştırmaktadır.

Selefleriyle paralel düşünen Stobart, Nahle seriyyesi ile Müslümanların artık hoşgörüyü bir kenara atıp, İslâm'ın saldırgan kılıcını kınından çıkardıklarını ileri sürmektedir. Ona göre saldırı, Araplarca kutsal kabul edilen haram aylarda işlenmiş olmasına rağmen bir vahiy, sözde saygısızlığı haklı çıkarmış, putperestliğin, kâfirleri öldürmekten daha ağır ve Mescid-i Haram'a giden yolu engellemenin haram aylarda savaştan daha kötü olduğunu ilan etmiştir. Stobart, Muir'le benzer şekilde ayette geçen fitne kelimesini idolatry/putperestlik olarak açıklamaktadır.⁶⁷ Margoliouth, Müslümanlar adına seriyeyi utanç verici olarak nitelendirmekte,⁶⁸ Bakara 217'deki ifadeleri muğlak görmekte ve buna göre ya Müslümanlar Kureys'in kendilerine yaptığı zulme karşılık haram ayda onlara saldırmakta haklıydı ya da Kureys böyle bir saldırı yapmamasına rağmen, bu tür bir saldırı yapıldığında bile yakınmaya hakkı yoktu açıklamasında bulunmaktadır.⁶⁹

Lunt, seriyeyi vicdanları yaralayan ve asırlık Arap geleneğini yok sayan bir gelişme olarak tavsif etmektedir. Dahası seriyenin, yağmacı Müslümanların iştahını kabartarak İslâm'ın ileriki yılları için kötü bir emsal ve kilometre taşı teşkil ettiğini savunmaktadır.⁷⁰ İçinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak isteyen Hz. Muhammed'in de ilgili ayeti ortaya attığını, ilgili ayetin, Hz. Muhammed'i sürmenin, haram ayı ihlal etmekten daha kötü olduğunu ilan ettiğini vurgulayarak Müslümanlara rahat bir nefes aldığını iddia etmektedir.⁷¹

Draycott, Nahle seriyyesinde Hz. Peygamber'i, emelleri uğruna mukaddesati çiğnemekten çekinmemekle⁷² ve küstahlıkla suçlamaktadır.⁷³ Ona göre Kur'an, hem tevhidi ilan etmeli hem de Hz. Muhammed'in doktrininin kurulduğu teokratik

⁶⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, 3/73.

⁶⁶ Gustav Weil, *A History of the Islamic Peoples*, çev. S. Khuda Bukhsh (Calcutta: University of Calcutta, 1914), 11.

⁶⁷ J. William Hampson Stobart, *Islam & Its Founder* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1895), 155.

⁶⁸ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 247.

⁶⁹ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 246.

⁷⁰ Theodore Robert Woosnam Lunt, *The Story of Islam* (London: United Council For Missionary Education, 1916), 77-78.

⁷¹ Lunt, s. 77.

⁷² Gladys M. Draycott, *Mahomet: Founder of Islam* (New York: Dodd, Mead & Company, 1916), 144.

⁷³ Draycott, *Mahomet*, 148.

fikirlerin sonucu olan belirli emir ve düzenlemelerin aracı haline gelmeliydi.⁷⁴ Dolayısıyla Draycott, ilgili ayetin, kar-zarar dengesini gözeterek Hz. Muhammed'in kan döküp daha kazançlı bir sonuca ulaştığını bu yüzden de ayetin tabi olarak kendisini tasdiklediğini ima etmektedir.

Andrae'ye göre ise, Hz. Muhammed, herhangi bir sorumluluk üstlenmeden meydana gelen olayı sinsice tezgâhlamıştır ve haram ayın kutsiyetini inkâr etmeden Abdullah b. Cahş'ın eyleminin üstünü Bakara 217. ayeti ile örterek kurnaz hamlelerinden birine imza atmıştır. Çünkü o, Kureyş gibi topluluklarla mücadele ederken her yolun mubah olduğuna inanmaktadır.⁷⁵

Brockelmann, Kureyş kervanının, Hz. Muhammed'in ve Müslümanların ganimet hırsına kurban gittiğini ima ederek, ayetin de haram ayda olsa bile kâfirlerle savaşı mümkün kıldığı yorumunda bulunmaktadır.⁷⁶ Benzer şekilde Spuler, Hz. Muhammed'in Nahle'de adamlarını suça teşvik ettiğini, ayetin de haram aylarda yapılan ihlali meşrulaştırdığını belirtmektedir.⁷⁷

Watt, Nahle seriyyesi konusunda meslektaşlarından farklı olarak ılımlı bir yaklaşım sergilemektedir. Skandal ve ahlaksız bir plana imza atmakla Hz. Muhammed'i hedef tahtasına oturtanlara itiraz etmektedir.⁷⁸ Ona göre ilgili ayet, Kureyş'in Allah'a karşı gelmesinin daha vahim bir mesele olduğunu söyleyerek cezayı hak edenlerin Müslümanlar değil Kureyş olabileceğini hatırlatmaktadır.⁷⁹ İlaveten Watt ayetle haram ayların kutsiyetinin inkâr edilmediği, putperest kaynaklı da olsa Hz. Muhammed'in bu geleneği dikkate almak zorunda olduğu yorumunda bulunmaktadır.⁸⁰

Payne, hicretten sonra Mekke'deki yumuşak tabiatını terk etmekle suçladığı Hz. Muhammed'in, elde ettiği gücün de yozlaştırmasıyla kılıcı yegâne çare gördüğünü savunmaktadır. Nahle seriyyesinde dökülen kanın, Medine'deki bu yeni saldırgan politikanın bir sonucu olduğunu iddia etmektedir.⁸¹ İngiliz oryantoliste göre Bakara suresinin ilgili ayeti olan biteni tasdiklemiştir. Hatta daha sonraki yıllarda farklı terimlerle ve vurgularla aynı vahiy tekrarlanacak, bu ayetler Müslümanları savaşa motive edecektir. Nitekim bu anlaşılması güç harekâttan sonra Hz. Muhammed ve ashabı Kureyş'le yeni savaflara girişmek için fırsatlar aramaya koyul-

⁷⁴ Draycott, *Mahomet*, 147.

⁷⁵ Tor Andrae, *Mohammed: The Man and His Faith*, çev. Theophil Menzel (London: George Allen and Unwin Ltd., 1936), 199-201.

⁷⁶ Carl Brockelmann, *History of the Islamic Peoples*, çev. Joel Carmichael and Moshe Perlmann (New York: Capricorn Books, 1960), 23.

⁷⁷ Bertold Spuler, *The Age of the Caliphs: History of the Muslim World*, çev. F. R. C. Bagley (Princeton: Markus Wiener Publishers, 1995), 9.

⁷⁸ Watt, *Muhammad at Medina*, 8.

⁷⁹ Watt, *Muhammad at Medina*, 9.

⁸⁰ W. Montgomery Watt, *Muhammad: Prophet and Statesman* (London: Oxford University Press, 1964), 111.

⁸¹ Payne, *The Holy Sword*, 32.

dular.⁸²

Rodinson'a göre ise ayette Allah haram ayda savaşmanın yanlış olduğunu ancak Mekkelilerin yaptıklarının çok daha büyük yanlış olduğunu bildiriyordu.⁸³ Gabrieli'ye göre, sinsi bir saldırı ile zor durumda kalan Müslümanların zihinleri, o andan itibaren somut ikilemleri ve anın zorluklarını çözmek için gönderilecek ilk vahiylerden biriyle netleşmiştir. Allah ayette haram ayları ihlal etmenin ağır bir vebal olduğunu ancak küfrün ve Allah'a karşı gelmenin daha büyük vebal olduğunu bildirmiştir. Hz. Muhammed ayetle, paçayı kurtarmıştır ve Müslümanların vicdanları rahatlamıştır. Ayet haram ayların kutsiyetini inkâr etmedi.⁸⁴ Payne ile paralel düşünen Gabrieli, asıl önemli noktanın Nahle ile Allah'ın kan dökmeye açıkça Müslümanları teşvik etmesi ve Hz. Muhammed'in, dininin evrimini ve yayılımını gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyduğu enstrümanın savaş olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵

Grunebaum, Nahle seriyyesi, bir süre Müslümanların vicdanına yük getirirse de ekonomik zorunluluk ve putperest geleneği artık terk etme mantığından hareketle nihayetinde kabul edildi, demektedir.⁸⁶ Bu olay bir sonraki ayet olan Bakara 218 ile de desteklenmiştir, ifadelerini kullanmaktadır.⁸⁷

Nahle seriyyesinde Hz. Muhammed'in ne derece sorumlu olduğunun belirsizliğine işaret eden Hodgson, seriyyeyi ve ayeti İslâm'ın ve Müslümanların bağımsızlığı açısından değerlendirmektedir. Ona göre ayet, insanlara imanlarından dolayı zulmetmenin, haram ayların ihlal edilmesinden daha kötü bir durum olduğuna işaret etmektedir. İhlalin tasdiklenmesiyle İslâm, kadim Arap geleneğine karşı üstünlüğünü duyurmuş, İslâm'a ters düşen uygulamalarla bağlar kopartılmış⁸⁸ ve bir anlamda İslâm ümmeti bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸⁹

Kelen, ayetin Nahle ashabını temize çıkardığını;⁹⁰ Delcambre, ayetin, Kureyş'in işlediği günahların haram ayda savaşmaktan daha ağır olduğunu bildirdiğini savunmaktadır. Bunun aynı zamanda Hz. Muhammed'in mesajının kadim Arap örfünden üstünlüğünü de ortaya koyduğunu ifade etmektedir.⁹¹ Böylece Delcambre'nin, çağdaşı Hodgson'la hemfikir olduğu görülmektedir. Peters ise ayetin, Müs-

⁸² Payne, *The Holy Sword*, 33-34.

⁸³ Maxime Rodinson, *Mohammed*, çev. Anne Carter (New York: Penguin Books, 1971), 163.

⁸⁴ Francesco Gabrieli, *Muhammad and the Conquests of Islam*, çev. Virginia Luling and Rosamund Linell (London: Weidenfeld and Nicolson Ltd., 1968), 68.

⁸⁵ Gabrieli, *Muhammad*, 68-69.

⁸⁶ Gustave E. von Grunebaum, *Classical Islam: A History, 660 A.D. to 1258 A.D.*, çev. Katherine Watson (New Jersey: Aldine Transaction, 2009), 35-36.

⁸⁷ Grunebaum, *Classical Islam*, 36.

⁸⁸ Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization* (Chicago: University of Chicago Press, 1974), 1/175.

⁸⁹ Hodgson, *The Venture of Islam*, 1/176.

⁹⁰ Betty Kelen, *Muhammad: The Messenger of God* (e-reads Publication, 1999), 81.

⁹¹ Anne-Marie Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, çev. Mahmut Kanık (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 86.

lûmanların endişe ve üzüntülerini giderdiğini söylemekle yetinmektedir.⁹²

Konuya geniş yer ayıran Firestone, Bakara 217. ayetin ne haram ayın önemini küçümsediğini ne de savaşmayı kesinlikle yasakladığını kaydetmektedir.⁹³ Ayete göre bu sükûnet aylarında savaşa girilmemesi tercih edilebilir, ancak gerekirse İslâm öncesi eski gelenekler de reddedilebilir.⁹⁴ Haram aylarda savaşmak gerçekten yanlış olsa da Müslümanlara yapılan yanlışlar bu kadim uygulamanın kaldırılmasını haklı çıkarmaktadır.⁹⁵ Netice olarak Müslümanlar bundan sonra oyunu kendi kurallarıyla oynayacaklarını ilan etmiş oldular.⁹⁶

İngiliz Armstrong'a göre, seriyyeden sonra Hz. Muhammed'in Müslümanları teselli etmesi gerekiyordu. O, olayı ihtiyatlı bir şekilde adil savaş hukukunu bir adım öteye taşımak için kullandı. Haram aylarda savaşmak kötüydü ancak ondan daha kötü suçlar da vardı. Kureyş'in Müslümanlara yaptığı gibi insanlara zulmetmek haram ayları ihlal etmekten daha vahimdi. Bazen bir Müslüman bu yanlış ispatlamak için savaşmak zorunda kalabilirdi.⁹⁷ Ayet durumu yatıştırdı. Yahudiler hala ateş püskürüyordu ama muhacirler ve Nahle ashabı rahatladı.⁹⁸

Nafziger ve Walton, Nahle'de Hz. Muhammed'in, saldırın emri vermesine rağmen sonrasında sorumluluktan kaçtığını ileri sürmektedir.⁹⁹ İlgili ayet yorumlarken onlara göre, daha sonraki İslâm âlimleri, Mekke halkının, yeni dini engellemesi durumunda eski geleneklerin İslâm'ın önünde durmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, var olmaya çalışan hiçbir hareketin eski geleneklerden kopmadan başarılı olamayacağı da kabul edilmelidir.¹⁰⁰ Genelde İslâm, özelde Hz. Peygamber hakkında ağır ithamlarda bulunan Spencer, Nahle seriyyesi ve ilgili ayetle ahlakî değerlerin, menfaatler uğruna terk edildiği, İslâm'ın ve Müslümanların lehine ve faydasına olan her şeyin mubah ve iyi kabul edildiği değerlendirmesini yaparak¹⁰¹ aynı tavrını sürdürmektedir.

Kaynaklara ve rivayetlere rağmen okuyucuyu manipüle etmeye çalıştığını düşündüğümüz Warner, Nahle ashabının, aralarındaki istişareden sonra öldürebildikleri kadar adam öldürmeye karar verdiklerini ve neticede Amr b. Hadramî'nin cihatçılar tarafından öldürülen ilk insan olduğunu öne sürmektedir. Warner'a göre ayet de İslâm'a karşı çıkmanın cinayet işlemekten daha beter olduğunu ve muhalefet eden ve direniş gösterenlerin kutsal bir amaca matuf olarak öldürülebileceğini

⁹² Peters, *Muhammad*, 213.

⁹³ Reuven Firestone, *Jihad: The Origin of Holy War in Islam* (New York: Oxford University Press, 1999), 57.

⁹⁴ Firestone, *Jihad*, 57-58.

⁹⁵ Firestone, *Jihad*, 87.

⁹⁶ Firestone, *Jihad*, 87-88.

⁹⁷ Armstrong, *Muhammad*, 171.

⁹⁸ Armstrong, *Muhammad*, 172.

⁹⁹ George F. Nafziger - Mark W. Walton, *Islam at War: A History* (Westport, Connecticut: Praeger, 2003), 209.

¹⁰⁰ Nafziger - Walton, *Islam at War*, 210.

¹⁰¹ Spencer, *The Truth About Muhammad*, 99.

haber vermektedir. Böylece ayet, cinayet ve haydutluğu kutsallaştırmıştır.¹⁰²

Savaş tarihçisi Gabriel, Hz. Muhammed'in, yeni Müslümanları kendisine sadakatle bağlamak için Nahle'de bir vahşet senaryosu hazırladığını ve onları bir tercihe zorladığını savunarak bu taktiğin harp tarihinde zaman zaman kullanıldığını örneklerle ifade etmektedir.¹⁰³ Gabriel ayrıca, mezkûr ayetin saldırıyı zımnen onayladığını ve eski Arap geleneğinin ihlali ile ilgilenmediğini savunmaktadır.¹⁰⁴

Denny'e göre, Kur'an, haram aylarda savaşmanın yanlış olduğunu, ancak Mekkelilerin yaptığı zulmün daha yanlış ve günah olduğunu bildirerek Hz. Muhammed ve Müslümanların arkasında durdu.¹⁰⁵ Bakara 217. ayet eski bir davranış biçiminin yerine daha yüce bir bağlılığın nasıl geldiğinin iyi bir örneğidir. Eski ateşkes fikri hala devam ediyordu, ancak bu kez peygamber otoritesine bağlıydı. Bu tür bir uzlaşma ya da bağlantı, Hz. Muhammed'in Arap halkları ve gelenekleriyle başa çıkmadaki muazzam becerisinin özelliğiydi.¹⁰⁶

Rodgers, Nahle seriyyesi ile Hz. Muhammed'in Kureyş'e karşı açıkça savaş ilan ettiğini ve bu tarihten sonra müşrikleri kendi dikte ettiği kurallara göre yaşamaya zorladığını iddia etmektedir.¹⁰⁷ Rodgers'ın ayetle ilgili değerlendirmelerinde Kureyş'in on üç yıl boyunca Mekke'de Müslümanlara yaptığı zulüm, baskı, ambargo ve işkenceyi görmezden geldiği dikkat çekmektedir. Amerikalı oryantalistin iddiasına göre Kureyş'in Müslümanları Mescid-i Haram'dan uzaklaştırdığına dair hiçbir kanıt yoktur. Dahası müşrikler Müslümanları Mekke'den sürmüş de değillerdir. Medine'de de Müslümanlar Kureyş kervanlarına saldırmasalardı, iki tarafın bir arada yaşaması gayet mümkündü. Netice olarak Hz. Muhammed'in Nahle seriyyesinden sonra yaptığı şey, haram aylarda adam öldürerek kutsalı ihlal eden adamlarına ilahi bir meşrulaştırma sağlamak için bir propaganda manevrasıydı.¹⁰⁸

Nefsi müdafaanın savaş için haklı ve meşru gerekçe sayılabileceğini ifade eden ancak Nahle seriyyesini Müslümanlar adına saldırgan bir girişim olarak vasıflandıran Hazleton, tam tersine Bakara 217. ayetinin mezkûr saldırıyı savunma amaçlı görüp onayladığı yorumunu yapmaktadır.¹⁰⁹ Ayete göre her ne kadar savaş arzu edilmese de Mekke zulmü altında mağdur olan muhacirler haklarını geri alabilmek için saldırgan bir tutum içinde olabilirdi.¹¹⁰

Seriyyeyi ekonomik sonuçları üzerinden değerlendiren Burleigh, ileride

¹⁰² Warner, *Mohammed and the Unbelievers*, 59.

¹⁰³ Gabriel, *Muhammad*, 84.

¹⁰⁴ Gabriel, *Muhammad*, 83.

¹⁰⁵ Frederick Mathewson Denny, *An Introduction to Islam* (New York: Macmillan Publishing Company, 1985), 82.

¹⁰⁶ Denny, *An Introduction to Islam*, 82.

¹⁰⁷ Rodgers, *The Generalship of Muhammad*, 87-88.

¹⁰⁸ Rodgers, *The Generalship of Muhammad*, 86.

¹⁰⁹ Lesley Hazleton, *İlk Müslüman: Hz. Muhammed'in Hikâyesi*, çev. C. Erdal Bodur (İstanbul: Kitabix Yayınları, 2015), 209-210.

¹¹⁰ Hazleton, *İlk Müslüman*, 210.

Müslümanları hayallerinin de ötesinde zengin etmeye yetecek ganimet zincirinin ilk halkasının Nahle’de şekillendiğini savunmaktadır.¹¹¹ Ona göre, seriyye sonunda zor durumda kalan Hz. Muhammed, suçu Mekkelilerin üzerine atan bir Kur’an ayeti hazırlayarak gerginliği yatıştırmıştır. Ayet, Kureys’in Hz. Muhammed’in ilahi mesajına kulak tıkadığını ve onu ve ashabını Mekke’den sürerek Allah’a karşı çıktıklarını ilan ediyordu.¹¹² Bu yüzden Nahle, Allah’ın haram aylarda intikam almak için oynadığı haklı bir oyundu.¹¹³

Bakara suresi 217. ayetle ilgili vereceğimiz son yorum Cole’unkidir. Cole, ayete göre Mekke ileri gelenlerinin Müslümanları Mekke’den sürüp, daha sonra Kâbe’yi ziyaret etmelerine izin vermediğinin açık olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden ayet Mekkelilerin muhacirlere geride bıraktıkları mallarının iadesini de borçlu olduklarını ima etmektedir. Ayetin Mekkeliler için çağdaş bir çevirisi de şöyle olabilir: ‘Çok yüzüzsünüz!’ Ayet, Kureys’in işlediği çok sayıda kötülükle Recep ayında Müslümanlar tarafından işlenen kabile hukukunun tek bir ihlalini kıyaslıyor ve Mekkelileri haksız buluyordu.¹¹⁴

Nahle seriyyesi ile ilgili yukarıdaki açıklamalardan hareketle, başta Watt ve Cole gibi az sayıdaki ismin dışında Batılı yazarların ve oryantalistlerin Hz. Peygamber’i ve Müslümanları suçlar bir tavır ve yaklaşım sergilediklerini söylememiz mümkündür. Bu doğrultuda hicretten sonra değişen ve dinî misyonunundan uzaklaşıp Medine’de savaşa ve şiddete başvurmayı bir siyaset olarak tercih eden bir peygamber imajı çizmeye çalıştıkları sonucuna ulaşabiliriz. Bu minvalde Medine’de Hz. Peygamber ve Müslümanlar savaşı bir yegâne çözüm olarak görmüş ve Kureys’i saldırmak için hedef tahtasına oturtmuşlardır. Yine söz konusu yazarların önemli bir kısmı, Nahle ashabını yağmacı ve ganimet sevdalısı, Hz. Peygamber’i de sinsî ve kurnaz olarak tavsif etmişlerdir. Yapılan eylemi ise canilik, haydutluk ve iğrençlikle tanımlamaktadırlar. Daha geniş perspektiften, bazen açıktan bazen satır aralarında kılıç ve savaş yanlısı bir İslâm dini portresi resmetmeye çalıştıkları da göze çarpmaktadır.

Seriyyeden sonra nazil olan Bakara suresinin 217. ayeti üzerinden yapılan değerlendirmelerde yine çoğu Batılı yazar ve oryantalist, ayetin, haram ayların kutsiyetinin ihlal edilmesi eylemini meşrulaştırdığını ve Müslümanlara da arka çıktığını savunmaktadırlar. Dahası ayetin, suça ve savaşa teşvik ettiğini, daha sonra yapılacak saldırılar için bir zemin oluşturduğunu iddia etmektedirler. Hz. Peygamber’in de içinde bulunduğu zor durumdan sıyrılmak için ayet ihdas ederek menfaatleri için Kur’an’ı istismar etmekten çekinmediğini öne sürenlerin sayısı da azımsanmayacak kadardır.

¹¹¹ F. W. Burleigh, *It's All About Muhammad: A Biography of the World's Most Notorious Prophet* (Oregon: Zenga Books, 2014), 176.

¹¹² Burleigh, *It's All About Muhammad*, 175.

¹¹³ Burleigh, *It's All About Muhammad*, 176.

¹¹⁴ Cole, *Muhammad*, 121.

Sonuç

Nahle seriyyesi İslâm tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle İslâm tarihçileri, siyerciler ve oryantalistler de mezkûr seriyye ve ilgili ayet üzerinde fazlaca durmuşlardır. Gerek seriyyenin seyri ve sonuçları gerekse Bakara suresinin 217. ayeti hakkında İslâm tarihçileri, siyerciler ve müfessirlerin ortak bir dil geliştirdikleri görülmektedir. Diğer yandan Batılı yazarlar ve oryantalistlerin çoğu ise klasik kaynaklar ve rivayetlerden farklı/bağımsız yorum ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Müslüman âlimlerle oryantalistler arasındaki bu ayrışmanın sebebi, aralarında ontoloji, epistemoloji, metodoloji ve etik kabuller gibi önemli farkların varlığıdır. İslâm âlimleri, Kur'an ve sünnet birlikteliği etrafında ontolojiye bakarken Batılılar, Hıristiyanlık akaidi başta olmak üzere pozitivizm, realizm, idealizm, Marksizm, Hümanizm ve Feminist felsefelerle bakmaktadır. Buna bağlı olarak, İslâm tarihçilerinin ilim anlayışı/epistemolojisine Kur'an ve sünnet yön verirken, Batılıların anlayışı ise mezkûr felsefelere göre şekillenmektedir. Aynı şekilde metodoloji ve etik de bu ontoloji ve epistemolojiden etkilenmektedir. Bir diğer önemli konu da Müslümanların Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğuna ve vahiy aldığına inanması iken Batılıların bunu kabul etmemesidir. Bu nedenle Batılıların gözünde ne Kur'an bir vahiy ne de Hz. Muhammed bir peygamberdir. Dolayısıyla farklılıkların da en önemli sebebi budur.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Âlûsî. *Rûhu'l-meânî*. 16 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Andrae, Tor. *Mohammed: The Man and His Faith*. çev. Theophil Menzel. London: George Allen and Unwin Ltd., 1936.
- Armstrong, Karen. *Muhammad: A Biography of the Prophet*. London: Phoenix Press, 2001.
- Begavî, Ebû Muhammed. *Meâlimü't-tenzîl*. thk. Abdürezzak el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-Esrâf*. nşr. Suheyl Zekkâr - Riyâd ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhaqî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. 'Alî Husevircirdî. *Delâ'ilü'n-Nubuvve*. nşr. 'Abdu'lmu'fi Kâ'acî. 7 Cilt. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Brockelmann, Carl. *History of the Islamic Peoples*. çev. Joel Carmichael and Moshe Perlmann. New York: Capricorn Books, 1960.
- Burleigh, F. W. *It's All About Muhammad: A Biography of the World's Most Notorious Prophet*. Oregon: Zenga Books, 1. Baskı, 2014.
- Cole, Juan. *Muhammad: Prophet of Peace Amid the Clash of Empires*. New York: Nation Books, 2018.
- Delcambre, Anne-Marie. *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, 2015.
- Denny, Frederick Mathewson. *An Introduction to Islam*. New York: Macmillan Publishing Company, 1985.
- Draycott, Gladys M. *Mahomet: Founder of Islam*. New York: Dodd, Mead & Company, 1916.
- Ebussuud Efendi. *İrşâdü aklî's-selîm*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikr, ts.
- el-İsfehânî, Ragib. *el-Müfredâ fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-ma'rife, ts.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Kitapevi, ts.
- Ferrâ. *Meânî'l-Kurân*. 3 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyye, 1980.
- Firestone, Reuven. *Jihad: The Origin of Holy War in Islam*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Fîrûzabâdî, Mecdüddîn. *el-Kâmûşu'l-muĥîf*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987.
- Gabriel, Richard A. *Muhammad: Islam's First Great General*. Norman: University of Oklahoma Press, 2007.
- Gabrieli, Francesco. *Muhammad and the Conquests of Islam*. çev. Virginia Luling and Rosamund Linell. London: Weidenfeld and Nicolson Ltd., 1968.
- Gilman, Arthur. *The Story of the Saracens from the Earliest Times to the Fall of Bagdad*. New York: G.P. Putnam's; London: T. Fisher Unwin, 1894.
- Grunebaum, Gustave E. Von. *Classical Islam: A History, 660 A.D. to 1258 A.D.* çev. Katherine Watson. New Jersey: Aldine Transaction, 2009.
- Halebî, Ebû'l-Ferec 'Alî b. İbrâhîm b. Ahmed Nüreddîn b. Burhâneddîn. *İnsânu'l-'Uyûn fi Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427H.
- Haliloğlu, Fahrettin – Hacısmailoğlu, Muhammed İhsan. "Abdullah B. Cahş". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (Ocak 2022), 133-152.
- Hazleton, Lesley. *İlk Müslüman: Hz. Muhammed'in Hikâyesi*. çev. C. Erdal Bodur. İstanbul: Kitabix Yayınları, 2015.
- Havyar, Mustafa. "Abdullah b. Cahş'ın Hayatı ve İslam'a Hizmetleri". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 12 (Ocak 2022), 79-98.
- Hodgson, Marshall G. S. *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*. 3 Cilt. Chicago: University of Chicago Press, 1974.
- Irving, Washington. *The Life of Mahomet (With an introduction by Prof. E. V. Arnold)*. London: J. M. Dent & Sons Ltd., New York: E. P. Dutton & Co. Inc., Everyman's Library, 1911.
- İbn Abdilberr, Ebû 'Omer Yûsuf b. 'Abdullâh b. Muĥammed b. Abdilberr en-Nemerî. *ed-Dürer fi İhtisâri'l-Meġâzi ve's-Siyer*. nşr. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muĥammed b. Hibbân el-Bustî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Âĥbâru'l-Hulefâ'*. nşr. 'Azîz Bey v.dğr. 2 Cilt. Beyrût: el-Kutubu's-Şekâfiyye, 1417/1996.
- İbn Hişâm, Ebû Muĥammed 'Abdulmelik b. Hişâm el-Ĥimyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. nşr. Muştafâ es-Sakĥâ v.dğr. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâil b. 'Omer b. Keşîr ed-Dîmaşĥî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. nşr. 'Abdullâh b.

- ‘Abdi’l-Muhsin et-Turkî. 21 Cilt. Dâru Hicr, 1418/1997.
- İbn Kesîr. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*. 4 Cilt. Beyrût: Âlemü’l-kütüb, 1993.
- İbn Kayyim, Muḥammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye. *Zâdu’l-Me’âd fî Hedyi Ḥayri’l-‘İbâd*. 5 Cilt. Beyrût: Muessesetu’r-Risâle, 1415/ 1994.
- Johnstone, P. De Lacy Henry. *Muhammad and His Power*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1901.
- Kelen, Betty. *Muhammad: The Messenger of God*. e-reads Publication, 1999.
- Koelle, Sigismund Wilhelm. *Mohammed and Mohammedanism: Critically Considered*. London: Rivingtons, 1889.
- Kurtubî, Ebû Abdullah. *el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân*. 21 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2010.
- Margoliouth, David Samuel. *Mohammed and the Rise of Islam*. New York and London: G. P. Putnam's Sons, The Knickerbocker Press, 1905.
- Mâtürîdî. *Te’vîlâtü ehli’sünne*. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetu’r-risâle, 2004.
- Muir, Sir William. *The Life of Mahomet: With Introductory Chapters On the Original Sources for the Biography of Mahomet, and on the Pre-Islamite History of Arabia*. 4 Cilt. London: Smith, Elder and Co., 1861.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002.
- Nafziger, George F. – Walton, Mark W. *Islam at War: A History*. Westport, Connecticut: Praeger, 2003.
- Neseî, Abdullah. *Tefsîru’n-Neseî*. 3 Cilt. Dimeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2011.
- Payne, Robert. *The Holy Sword: The Story of Islam from Muhammad to the Present*. New York: Harper & Brothers Publishers, 1959.
- Peters, Francis E. *Muhammad and the Origins of Islam*. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Rodgers, Russ. *The Generalship of Muhammad: Battles and Campaigns of the Prophet of Allah*. Gainesville: University Press of Florida, 2012.
- Rodinson, Maxime. *Mohammed*. çev. Anne Carter. New York: Penguin Books, 1971.
- Sell, Edward. *Ghazwas and Sariyas*. London, Madras and Colombo: The Christian Literature Society for India, S. P. C. K. Press, 1911.
- Spencer, Robert. *The Truth About Muhammad: Founder of the World's Most Intolerant Religion*. Washington, DC: Regnery Publishing, 2006.
- Spuler, Bertold. *The Age of the Caliphs: History of the Muslim World*. çev. F. R. C. Bagley. Princeton: Markus Wiener Publishers, 1995.
- Stobart, J. William Hampson. *Islam & Its Founder*. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1895.
- Süheyli, Ebû’l-Kâsım ‘Abdurrahman b. ‘Abdullâh b. Aḥmed. *er-Ravḍ’ul-Unf fî Şerḥi’s-Sireti’n-Nebevîyye*. nşr. ‘Umar ‘Abduselâm es-Selâmî. 7 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1421/2000.
- Şevkânî. *Fethu’l-kadîr*. Beyrût: Âlemü’l-kütüb, 2002.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîḫü’r-Rusul ve’l-Mulûk, ve Şîlatu Târîḫi et-Taberî*. 11 Cilt. Beyrût: Dâru’t-Turâs, 1387/1967.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmiü’l-beyân*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009.
- Vâkîdî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. ‘Omer b. Vâkıd el-Esemî. *el-Meğâzî*. nşr. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Alemî, 1409/1989.
- Warner, Bill. *Mohammed and the Unbelievers: The Sira, a Political Biography*. CSPI Publishing, 2006.
- Watt, W. Montgomery. *Muhammad at Medina*. Oxford: Clarendon Press, 1956.
- Watt, W. Montgomery. *Muhammad: Prophet and Statesman*. London: Oxford University Press, 1964.
- Weil, Gustav. *A History of the Islamic Peoples: translated from the German of Dr. Weil's Geschichte der Islamitischen Völker*. çev. S. Khuda Bukhsh. Calcutta: University of Calcutta, 1914.
- Yılmaz, Ahmet. “Müsteşrik Edward Sell’in Hz. Muhammed’in Askerî Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği”. *Toplum Bilimleri Dergisi* X1/22 (2017), 163-176.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Muhammed. *el-Keşşâf*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009.